

นิพนธ์ต้นฉบับ

การพัฒนาแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ยั่งยืนขององค์การบริหารส่วน
ตำบลหนองไทร อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

Development Guidelines for Sustainable Forest Resource Management
Nongsai Sub-district, Nangrong District, Buriram Province

ปานัน กันหาสินธุ์
วิพัทธ์ จินตนา
ดวงใจ สุขเฉลิม
นิตยา เมียนมิตร

Panan Kanhasin
Vipak Jintana
Duangchai Sookchaloem
Nittaya Mianmit

คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ 10900
Faculty of Forest, Kasetsart University, Chatuchak, Bangkok 10900, Thailand
E-mail: panan1311@hotmail.com

รับต้นฉบับ 15 พฤศจิกายน 2553

รับลงพิมพ์ 9 กุมภาพันธ์ 2554

ABSTRACT

This research aimed to initiate development guidelines for sustainable forest resource management by local people participation. Nikomkhet village, Nongsai sub-district, Nangrong district, Buriram province was selected to be the study area. Socioeconomic status, land use, forest resource dependency and forest resources within the study area were assessed.

The majority of respondents (89%) consisted of farmers growing rice and cassava and most of them (98%) occupied an average of 22 rai per household. They earned a low average annual income from agriculture of 36,721 baht per household. As they lived close to forest and their farming activities were conducted only during a certain period each year, more than 80% of the respondents indicated they required forest products such as food, medicine and housing materials, and fuelwood to survive. A forest survey revealed that the plant community was a dry dipterocarp forest. *Xylia xylocarpa* (Roxb.) Taub. var. *kerrii* (Craib & Hutch.) I.C. Nielsen showed the highest importance value index (IVI=113.38).

Many undergrowth species were used as food and herbs. The abundance of forest resources benefited the local people as these resources were fundamental in helping to reduce costs and increase household income. This was considered to be community strength. With support from government and non-government organizations, there has been good localized assistance, but there is a lack of integration and coherence. Moreover, there were no explicit regulations to address the exploitation of the forest products and the cultivated land within the forest area. The local people had quite limited knowledge of forest resource management and there was only limited budget support. Thus, the group meeting proposed that related organizations should work hand in hand to develop sustainable agricultural practices and clearly demarcate the land that could be cultivated. Proper guidelines and plans were needed urgently for sustainable forest resource management in the area.

Keywords: Forest resource management, Participation, Phakhokyai community forest, Indigenous plants, Nong Sai sub-district

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน โดยประชาชนมีส่วนร่วม โดยประเมินสถานภาพด้านเศรษฐกิจสังคม การใช้ที่ดิน การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ และสำรวจทรัพยากรป่าไม้ พื้นที่ศึกษาคือบ้านนิคมเขต เนื่องจากตั้งอยู่ใกล้ป่าชุมชนป่าโคกใหญ่และมีราษฎรใช้ประโยชน์จากป่ามากที่สุด

ราษฎรส่วนใหญ่ ร้อยละ 89 อาชีพเกษตรกรรม ทำนาข้าวและทำไร่มันสำปะหลัง ร้อยละ 98 มีที่ดินถือครองเป็นของตนเอง เฉลี่ย 22 ไร่ต่อครัวเรือน ด้วยเหตุที่เป็นชุมชนเกษตรกรรมมีรายได้เฉลี่ย 36,721 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ประกอบกับกิจกรรมการเกษตรมีเฉพาะบางช่วงเวลาและอยู่ติดพื้นที่ป่า ราษฎรมากกว่าร้อยละ 80 จำเป็นต้องพึ่งพิงป่าไม้เพื่อดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย และไม้เชื้อเพลิง ซึ่งจากการสำรวจป่าโคกใหญ่ที่เป็นแหล่งผลิต พบว่าเป็นสังคมพืชป่าเต็งรัง โดยมีไม้แดงเป็นชนิดที่สำคัญมากที่สุด (IVI = 113.38)

จากการประชุมกลุ่มสรุปได้ว่าความอุดมสมบูรณ์ของป่าโคกใหญ่ที่เป็นแหล่งปัจจัยพื้นฐานช่วยลดค่าใช้จ่ายและเพิ่มรายได้ของครัวเรือน ถือเป็นจุดเด่นของชุมชน มีองค์กรและหน่วยงานภาคส่วนต่างๆ เข้าไปพัฒนาท้องถิ่นนับเป็นโอกาสที่ดี แต่ยังขาดบูรณาการและความต่อเนื่อง การทำเกษตรในพื้นที่ป่าและการใช้ประโยชน์จากป่ายังไม่มีกฎระเบียบที่ชัดเจน อีกทั้งบุคลากรในท้องถิ่นมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ค่อนข้างน้อย งบประมาณสนับสนุนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวยังมีจำกัด จึงเห็นควรให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันพิจารณาดำเนินการเพื่อพัฒนาท้องถิ่นในประเด็นเกี่ยวกับ การเกษตรที่เหมาะสม แนวเขตการใช้ที่ดินที่ชัดเจน และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามหลักวิชาการ โดยคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชนและกำลังผลิตของป่า การสร้างกฎกติกา เพื่อพัฒนาแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนของตำบลหนองไทรต่อไป

คำสำคัญ: การจัดการทรัพยากรป่าไม้ การมีส่วนร่วม ป่าชุมชนป่าโคกใหญ่ พืชพื้นบ้าน องค์การบริหารส่วนตำบลหนองไทร

คำนำ

เช่นเดียวกับในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศไทย ราษฎรในชุมชนชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยังคงมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับทรัพยากรป่าไม้อย่างต่อเนื่อง มีการใช้ประโยชน์จากป่าหลากหลายรูปแบบ ส่วนใหญ่ใช้เป็นแหล่งเก็บหาปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย และเครื่องนุ่งห่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าจำพวก พืชพื้นบ้าน ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นมีความหลากหลายแตกต่างกันไปขึ้นกับสภาพภูมิโนเวศทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาของชุมชน (กรมวิชาการเกษตร, 2548; จตุรงค์, 2550)

ในท้องที่ตำบลหนองไทร อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งประกอบด้วย 14 หมู่บ้าน ราษฎรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ทำนา ทำไร่ เป็นอาชีพหลัก

ผลผลิตการเกษตรที่ไม่แน่นอนในแต่ละปี เป็นเหตุทำให้ราษฎรจำนวนมากจำเป็นต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าโคกใหญ่และป่าเขาองค์าร เพื่อเก็บหาของป่าสำหรับอุปโภคบริโภคในครัวเรือน บางรายก็เก็บหาเพื่อจำหน่าย สร้างรายได้ทางเลือก ซึ่งนับวันการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรในชุมชนมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ซึ่งมีความสอดคล้องกับสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (2547) ที่ได้กล่าวไว้ว่าทุกวันนี้มีการใช้ประโยชน์จากป่าที่ไม่ก่อให้เกิดความยั่งยืน ชาวบ้านบางส่วนยังมองว่าป่า คือ แหล่งที่มาของรายได้เป็นแหล่งอาหาร โดยไม่มีมิติด้านความสัมพันธ์ในแง่จิตวิญญาณ หรือความสัมพันธ์ในระดับลึกลงเหนือไปจากการใช้ประโยชน์โดยตรงในชีวิตประจำวัน การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ที่เพิ่มมากขึ้นอาจเป็นสาเหตุทำให้ชนิดและปริมาณของพันธุ์พืชพื้นบ้านที่มีอยู่ใน

ป่าธรรมชาติเริ่มลดน้อยลง บางชนิดถึงขั้นขาดแคลนหายาก หรือใกล้สูญพันธุ์ เนื่องจากพื้นที่ป่าดังกล่าวเป็นป่าเปิด (open access forest) ที่ผู้คนจากหลายท้องถิ่นสามารถเข้าไปเก็บหาผลผลิตจากป่าออกมาใช้ประโยชน์ได้โดยไม่มีการควบคุมแต่อย่างใด

ในการวิจัยครั้งนี้ มีเป้าหมายเพื่อศึกษาความหลากหลายของชนิดของพันธุ์พืชพื้นบ้านที่มีการใช้ประโยชน์ และปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ชนิดพันธุ์เหล่านั้น โดยผลที่ได้จากการศึกษาจะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนของชุมชน วิธีการศึกษาได้ทำการเลือกหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่ป่าในท้องที่ตำบลหนองไทร ได้แก่ หมู่ 4 บ้านหนองกรด หมู่ 13 บ้านโคกเปราะหอม หมู่ 5 บ้านโคกใหญ่ หมู่ 14 บ้านโคกปอแดง หมู่ 8 บ้านโคกหลักหิน และหมู่ 9 บ้านนิคมเขต ซึ่งอยู่ใกล้ป่าโคกใหญ่ และหมู่ 6 บ้านหินลาดซึ่งอยู่ใกล้ป่าเขาอังคาร ขั้นตอนที่สอง เลือกศึกษาเชิงลึกเฉพาะชุมชนที่มีการพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้มากที่สุดเพื่อเป็นตัวแทนชุมชนของตำบลที่ศึกษา และในขั้นตอนท้าย เป็นการศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการจัดการพืชพื้นบ้านในป่าชุมชนป่าโคกใหญ่ ผืนป่าสำคัญของตำบลหนองไทร อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตให้อยู่บนพื้นฐานความพอเพียง เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อันเป็นแหล่งพืชพื้นบ้านของชุมชนแห่งนี้ให้คงอยู่อำนวยประโยชน์ต่อท้องถิ่นตลอดไป

อุปกรณ์และวิธีการ

ในการศึกษาสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคม การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้มองรวมในชุมชน ผู้วิจัยประยุกต์ใช้วิธีการประเมินชุมชนอย่างเร่งด่วน (rapid rural appraisal: RRA) การประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม (participatory rural appraisal: PRA) และสุ่มตัวอย่างสัมภาษณ์ครัวเรือน จำนวน 97 ครัวเรือน (Krejcie and Morgan, 1970. อ้างใน ธีรวิทย์ เอกะกุล, 2543) ส่วน

การศึกษาสภาพปัญหา เพื่อริเริ่มการพัฒนาแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้มองรวมในชุมชน ใช้เทคนิคการวิเคราะห์ จุดเด่น (strength) จุดด้อย (weakness) โอกาส (opportunity) และข้อจำกัดหรือภัยคุกคาม (threat) ของชุมชน หรือ SWOT Analysis ในกระบวนการระดมความคิดเห็นจากการจัดเวทีประชุมกลุ่มในชุมชน วิเคราะห์ข้อมูลลักษณะประชากร และการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้มองรวม โดยใช้ค่าสถิติอย่างง่าย สถิติเชิงพรรณนา การวิเคราะห์ความสัมพันธ์โดยวิธีของ Spearman และไค-สแควร์

สำหรับการศึกษาสถานภาพทรัพยากรป่าไม้มองรวมใช้วิธีสำรวจแบบระบบวางแปลงเป็นแนว (line plot system) (สถิต, 2525) โดยวางแปลงตัวอย่างขนาด 10 x 10 เมตร จำนวน 30 แปลง ตามแนวที่กำหนดเพื่อสำรวจลักษณะสังคมพืชและชนิดพันธุ์พืชพื้นบ้านในพื้นที่ป่าชุมชนป่าโคกใหญ่ วิเคราะห์ลักษณะสังคมพืชโดยใช้แนวทางการศึกษานิเวศป่าไม้มองรวม (2541) เพื่อหาค่าดัชนีความสำคัญ (important value index : IVI) ของพันธุ์ไม้ที่ปรากฏในพื้นที่ป่า

ดำเนินการศึกษาในท้องที่องค์การบริหารส่วนตำบลหนองไทร อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งมีหมู่บ้านตั้งอยู่ติดป่าชุมชนป่าโคกใหญ่ และมีราษฎรจำนวนมากใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้มองรวม ในปี พ.ศ. 2552 - 2553

ผลและวิจารณ์

สถานะทางเศรษฐกิจสังคม

ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมากถึงร้อยละ 89 ส่วนใหญ่ร้อยละ 98 มีที่ดินเป็นของตนเอง ส่วนใหญ่ร้อยละ 42 ถือครองที่ดิน 11 - 20 ไร่ (Table 1) ขนาดที่ดินถือครองเฉลี่ย 22 ไร่ต่อครัวเรือน ใช้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนาข้าว และทำไร่มันสำปะหลัง โดยมีไม้ยืนต้นและหย่อมป่าขนาดเล็กที่หลงเหลืออยู่ภายหลังการบุกเบิกพื้นที่ทำการเกษตรขึ้นกระจายทั่วไปตามพื้นที่ไร่นาของเกษตรกร

สลับกับการปลูกไม้โตเร็วที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานราชการ เช่น ยูคาลิปตัส ตามแนวคันนา หรือเป็นแปลงขนาดเล็ก (โครงการปลูกไม้ใช้สอย, มปป) จากการสัมภาษณ์พบว่าครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยค่อนข้างน้อย โดยร้อยละ 45 มีรายได้ 20,001 - 40,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (รายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 36,721 บาทต่อปี) ทั้งนี้ เนื่องจากส่วนใหญ่ปลูกข้าวเพื่อการ

บริโภคในครัวเรือน และพื้นที่เกษตรกรรมมักประสบกับปัญหาภัยแล้งหรือน้ำท่วมเป็นประจำ ทำให้ราษฎรส่วนใหญ่มีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่ายที่สูงกว่า (รายจ่ายครัวเรือนเฉลี่ย 45,209 บาทต่อปี) จึงจำเป็นต้องพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้จากพื้นที่ป่าที่อยู่ใกล้ชุมชน โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่ว่างจากการทำการเกษตร

Table 1 Economic characteristics of the sample.

n=97			
Detail	Frequency	Percent	Average
Career			Age = 52 years
Agriculture	86	88.66	
Non-agriculture	11	11.34	
Income (baht)			36 721 baht
<20 000	7	7.21	
20 001-40 000	44	45.36	
40 001-60 000	22	22.68	
60 001-80 000	13	13.40	
>80 000	11	11.35	
Expenditure (baht)			45 209 baht
<20 000	15	15.46	
20 001-40 000	39	40.21	
40 001-60 000	19	19.59	
60 001-80 000	17	17.52	
>80 000	7	7.22	
Land ownership			
Have their own land	95	97.94	
Do not own land	2	2.06	
Land area (rai)			22 rai
1-10	25	26.32	
11-20	40	42.10	
21-30	19	20.00	
>30	11	11.58	

Note: Land area 6.25 rai = 1 ha

การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้

จากการศึกษา พบว่า ราษฎรตำบลหนองไทร ส่วนใหญ่ มากกว่าร้อยละ 80 ยังมีความจำเป็นต้องพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้เพื่อการดำรงชีวิต โดยป่าโคกใหญ่ ถือเป็นแหล่งปัจจัยขั้นพื้นฐานของชุมชน ราษฎรสามารถเข้าไปเก็บหาพืชพรรณจากป่า เพื่อนำมาใช้ประโยชน์

ในครัวเรือนได้อย่างเสรี บางรายเก็บหาเพื่อจำหน่ายสร้างรายได้ให้ครัวเรือน จากการศึกษาของสถาบันวิจัยวลัยรุกเวช (2544) ได้ชี้ให้เห็นว่าผลผลิตจากป่าที่สำคัญคือพรรณไม้พื้นบ้านในท้องถิ่นภาคอีสาน ได้แก่ พืชอาหาร พืชสมุนไพร ไม้ก่อสร้าง และไม้ฟืน เป็นต้น สำหรับชุมชนที่ศึกษา เนื่องจากเป็นชุมชนเกษตรกรรม

ที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่าและมีกิจกรรมเป็นช่วงเวลา จึงใช้เวลาว่างเข้าไปเก็บหาผลผลิตจากป่าทั้งในรูปเนื้อไม้และของป่าที่มีตามฤดูกาลโดยเฉพาะพืชอาหารที่มีมากถึง 32 ชนิด ชนิดที่มีการเก็บหามากที่สุดตามลำดับ ได้แก่ กระเจียว ดอกคิน มะขามป้อม สมอ และ คั่ว (Table 2) พืชสมุนไพรที่ราษฎรใช้ มี 34 ชนิด เป็นพืชจากป่า 27 ชนิด ที่เหลือเก็บหาตามหัวไร่ปลายนาและตามสวนบ้านในชุมชน (Table 3) สำหรับไม้ต้นที่ราษฎรนำมาใช้ประโยชน์ ที่สำคัญ ได้แก่ ขางเหียง พลวง เต็งรัง มะค่าแต้ แดง และพินชาด ส่วนใหญ่ใช้ทำฟืนทำรั้ว เครื่องมือประกอบอาชีพ และแปรรูปก่อสร้างบ้านเรือน เป็นต้น (Table 4)

จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์โดยวิธีของ Spearman เอาปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม ได้แก่ รายได้รวมและขนาดการถือครองที่ดิน (ไร่) กับจำนวนชนิดพืชที่เก็บหา พบว่า มีความสัมพันธ์กับรายได้รวมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยตัวแปรของรายได้รวมมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r) เท่ากับ 0.229 โดยเป็นความสัมพันธ์เชิงบวก หมายถึงครัวเรือนที่มีรายได้รวมมาก จะมีปริมาณการเก็บหาพืชพรรณมากกว่าครัวเรือนที่มีรายได้น้อย เนื่องจากจำนวนรายได้รวมของครัวเรือนนั้นส่วนหนึ่งเป็นรายได้ที่มาจากการเก็บหาของป่า ดังนั้นหากมีการเก็บหาพืชผักป่าพื้นบ้านหลายชนิดก็นำมาซึ่งรายได้ที่เพิ่มมากขึ้นนั่นเอง

การหาความสัมพันธ์ระหว่างอาชีพกับการเก็บพืชพื้นบ้านด้วยวิธีการหาค่าไคสแควร์ พบว่า ค่าไคสแควร์ที่ได้มีค่าเท่ากับ 0.004 ที่ระดับนัยสำคัญเท่ากับ 0.05 ค่าความเป็นอิสระเท่ากับ 1 ค่าไคสแควร์จากตารางเท่ากับ 3.84 1 ปรากฏว่าค่าคำนวณที่ได้มีค่าน้อยกว่า 3.841 แสดงว่าจำนวนชนิดพรรณพืชไม่มีความสัมพันธ์ต่อการประกอบอาชีพ นั่นแสดงให้เห็นว่าไม่ว่าจะประกอบอาชีพการเกษตรหรือนอกภาคการเกษตรชาวบ้านก็ยังคงเข้าไปใช้ประโยชน์พืชพรรณในป่าเหมือนกัน แสดงให้เห็นถึงความสำคัญในการพึ่งพิงทรัพยากรของชุมชนที่เป็นวิถีชาวบ้านที่ชุมชนยังคงมีการปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน (Table 7)

Table 2 Edible plants that most people utilized from Pakhokyai community forest, Nong Sai sub-district, Nang Rong district, Buri Ram province.

No.	Family name	Botanical name	Characteristic	Useful part	Collection period
1	Zingiberaceae	<i>Curcuma alismatifolia</i> Gagnep.	Herb	Rootstock, flower	April-July
2	Orobanchaceae	<i>Kadsura candida</i> Wall.	Herb	Rootstock, flower	April-July
3	Euphorbiaceae	<i>Phyllanthus emblica</i> L.	Shrub	Fruit	July-August
4	Combretaceae	<i>Terminalia chebula</i> Retz. var <i>chebula</i>	Tree	Fruit	July-August
5	Guttiferae	<i>Cratogeomys formosum</i> (Jack) Dyer ssp. <i>pruniflorum</i> (Kurz) Gogel.	Tree	Apex, leaf, flower	May-October

Table 3 Medicinal plants that most people utilized from Pakhokyai community forest, Nong Sai sub-district, Nang Rong district, Buri Ram province.

No.	Family name	Botanical name	Characteristic	Useful part
1	Euphorbiaceae	<i>Phyllanthus emblica</i> L.	Tree	Fruit
2	Combretaceae	<i>Terminalia chebula</i> Retz. var. <i>chebula</i>	Tree	Fruit
3	Simaroubaceae	<i>Eurycoma longifolia</i> Jack.	Herb	Root, rootstock, stem
4	Olacaceae	<i>Olax psittacorum</i> (Willd.) Vahl.	Shrub	Bark
5	Smilacaceae	<i>Smilax micro-china</i> T. Koyama	Herb	Root, rootstock, stem, root
6	Annonaceae	<i>Uvaria kurzii</i> (King) P.T.Li	Tree	Root, stem, leaf
7	Gramineae	<i>Heteropogon contortus</i> (L.) Roem & Schult	Herb	Root, stem
8	Rutaceae	<i>Murraya siamensis</i> Craib	Shrub	Rootstock
9	Rutaceae	<i>Micromelum minutum</i> (G.Forst.) Wight & Arn.	Shrub	Root, stem
10	Sapotaceae	<i>Xantolis cambodiana</i> (Pierre ex Dubarb) P. Royen	Tree	Root, branch, stem

Table 4 Trees used for construction, professional tools and fuel from Pakhokyai community forest, Nong Sai sub-district, Nang Rong district, Buri Ram province.

No.	Family name	Botanical name	Use
1	Leguminosae-Caesalpinioideae	<i>Erythrophleum succirubrum</i> Gagnep	Branches for fuel
2	Leguminosae-Mimosoideae	<i>Xylia xylocarpa</i> (Roxb.) Taub. var. <i>kerrii</i> (Craib & Hutch.) I.C. Nielsen	Construction, fencing, fuel
3	Dipterocarpaceae	<i>Shorea obtusa</i> Wall. ex Blume	Stems and branches to make hoes, spades and for fuel
4	Dipterocarpaceae	<i>Dipterocarpus tuberculatus</i> Roxb.	Branches for fuel, leaves for walls and packaging
5	Leguminosae-Caesalpinioideae	<i>Sindora siamensis</i> Teijsm. ex Miq.	Construction, branches for equipment handles
6	Dipterocarpaceae	<i>Dipterocarpus obtusifolius</i> Teijsm. ex Miq.	Stems for poles, branches for fuel
7	Dipterocarpaceae	<i>Shorea siamensis</i> Miq.	Branches for handles of knives, for fuel

Table 5 Top 10 tree species in Pakhokyai community forest ranked by importance value index (IVI).

No.	Family name	Botanical name	RD (%)	RF (%)	RDo (%)	IVI
1	Leguminosae-Mimosoideae	<i>Xylia xylocarpa</i> (Roxb.) Taub. var. <i>kerrii</i> (Craib & Hutch.) I.C. Nielsen	43.80	25.47	44.11	113.38
2	Leguminosae-Caesalpinioideae	<i>Sindora siamensis</i> Teijsm. ex Miq.	9.49	6.60	10.51	26.60
3	Dipterocarpaceae	<i>Shorea siamensis</i> Miq.	8.76	7.55	5.71	22.02
4	Euphorbiaceae	<i>Phyllanthus emblica</i> L.	6.02	8.49	4.38	19.07
5	Rutaceae	<i>Murraya siamensis</i> Craib	4.38	9.43	2.77	16.58
6	Dipterocarpaceae	<i>Dipterocarpus obtusifolius</i> Teijsm. ex Miq.	4.01	7.55	3.36	14.93
7	Dipterocarpaceae	<i>Dipterocarpus tuberculatus</i> Roxb.	3.65	5.66	3.68	12.99
8	Dipterocarpaceae	<i>Shorea obtusa</i> Wall. ex Blume	4.38	3.77	6.17	14.32
9	Connaraceae	<i>Ellipanthus tomentosus</i> Kurz. var. <i>tomentosus</i>	2.55	3.77	2.70	9.03
10	Anacardiaceae	<i>Lannea coromandelica</i> (Houtt.) Merr.	1.89	2.55	4.52	8.96

Note: RD = Relative density, RF = Relative frequency, RDo = Relative dominance.

Table 6 Correlation between income, land ownership and number of species that people depend on.

		Total income	Land size	Number of species
Spearman's rho	Total income	Correlation Coefficient	1.000	0.072
		p-value	.	0.485
		N	97	97
	Land size	Correlation Coefficient	0.072	1.000
		p-value	0.485	.
		N	97	97
	Number of species	Correlation Coefficient	0.229*	0.012
		p-value	0.024	0.904
		N	97	97

Note: * Correlation is significant at p-value <0.05.

Table 7 Relationship between occupation and dependence on local plant collection.

Occupation	Resources dependence		Total
	Dependent	Independent	
Agriculture	71 (82.56%)	15 (17.44%)	86 (100.00%)
Non- agriculture	9 (81.82%)	2 (18.18%)	11 (100.00%)

C = Chi-square = 0.004.

C = 0.006

สถานภาพทรัพยากรป่าไม้

จากการสำรวจพืชพรรณในป่าชุมชนป่าโคกใหญ่ ซึ่งเป็นสังคมพืชป่าเต็งรัง ขึ้นอยู่บนดินร่วนปนทราย ประกอบด้วย ไม้ต้น (trees) 25 ชนิด ไม้หนุม (saplings) 20 ชนิด และกล้าไม้ (seedlings) รวมถึงพืชพื้นล่าง (undergrowth) 46 ชนิด ไม้แดงเป็นไม้ต้นมีค่าดัชนีความสำคัญสูงสุด 113.38 รองลงไป ได้แก่ มะค่าแต้ (*Sindora siamensis* Teijsm.) รัง (*Shorea siamensis* Miq) มะขามป้อม (*Phyllanthus emblica* L.) โปรงฟ้า (*Murraya siamensis* Craib) ขางเหียง (*Dipterocarpus obtusifolius* Teijsm. ex. Miq.) พลวง (*Dipterocarpus tuberculatus* Roxb.) เต็ง (*Shorea obtuse* Wall. ex Blume) กานกรวด (*Ellipanthus tomentosus* Kurz

var. *tomentosus*) และอ้อยช้าง (*Lannea coromandelica* (Houtt.) Merr.) ตามลำดับ (Table 5) ส่วนพืชพื้นล่าง มีหลายชนิด ได้แก่ หญ้าเพ็ก (*Viethamosasa pusilla* (Chevlier a. camus) Nguyen) สามเสือ (*Eupatorium odoratum* L.) ดาวกระจาย (*Bindens bipinnata* L.) ข้าวเป็ยก (*Phyllanthus columnaris* Mull. Arg) และ เกล็ดปลาช่อน (*Phyllodium pulchellum* (L.) Desv.) บางชนิดราษฎรนำมาใช้เป็นอาหารและพืชสมุนไพร ดังแสดงใน Table 2 และ Table 3 ซึ่งป่ามีสภาพค่อนข้างดี สภาพป่าค่อนข้างโล่ง มีความหลากหลายของชนิดของพรรณไม้สูง และพบว่ามีกล้าไม้จำนวนมาก ซึ่งบ่งบอกถึงความสามารถในการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติ ได้เป็นอย่างดี

ปัญหาและแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้

จากเวทีระดมความคิดเห็นของราษฎรในชุมชน (Figure 1) มีข้อสรุปว่า การมีป่าโคกใหญ่ที่คงความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งปัจจัยขั้นพื้นฐาน ถือว่าเป็นจุดเด่นของชุมชน มีองค์กรหน่วยงานราชการและภาคส่วนต่างๆ เข้าไปดำเนินโครงการพัฒนาในท้องถิ่น นับเป็นโอกาสที่ดี แต่ก็ยังขาดบูรณาการระหว่างหน่วยงานและขาดความต่อเนื่อง นอกจากนั้น การทำ

เกษตรในพื้นที่ป่าและการใช้ประโยชน์จากป่ายังไม่มีกฎระเบียบที่ชัดเจน อีกทั้งบุคลากรในท้องถิ่นมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ค่อนข้างน้อย งบประมาณสนับสนุนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวยังมีจำกัด สมควรให้มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันพิจารณาดำเนินการเพื่อพัฒนาท้องถิ่นในประเด็นเกี่ยวกับการจัดการเกษตรที่เหมาะสม การแก้ไขปัญหาเรื่องแนวเขตที่ดินทำกินที่ยังไม่ชัดเจน

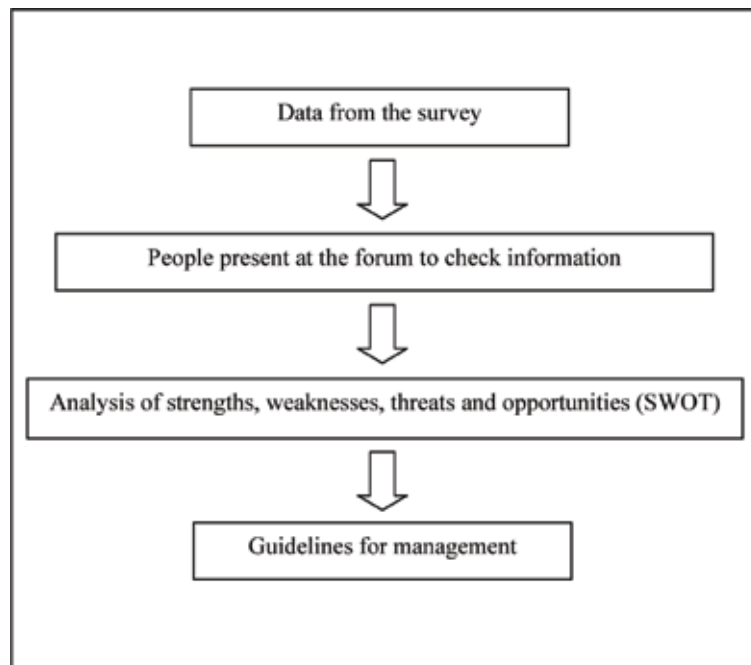

Figure 1 Framework for the development of sustainable management outcomes in Pakhokyai community forest.

สำหรับแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ราษฎรมีความเห็นว่าควรมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าไปช่วยเหลือแนะนำทางวิชาการในการใช้ประโยชน์จากป่า โดยนอกจากคำนึงถึงขีดความสามารถของราษฎรแล้ว ชุมชนต้องคำนึงถึงกำลังผลิตของป่าด้วยการสร้างกฎกติกาหรือระเบียบปฏิบัติที่เหมาะสมสอดคล้องกับภูมินิเวศทางวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อให้ราษฎรในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์และอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนต่อไป

สรุป

ป่าชุมชนป่าโคกใหญ่เป็นแหล่งปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของราษฎรหลายชุมชนในเขตท้องที่องค์การบริหารส่วนตำบลหนองไทร อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ มีสภาพเป็นป่าเต็งรัง ประกอบด้วยพันธุ์พืชพื้นบ้าน รวมทั้งเห็ดและสัตว์ป่าหลากหลายชนิด ประโยชน์จากป่าโคกใหญ่ ได้แก่ การช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านอาหาร ยา รักษาโรค ไม้ฟืน และไม้ก่อสร้างของ

ครัวเรือน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเป็นป่าเปิดที่ราษฎรจากท้องถิ่นต่างๆ สามารถเข้าไปเก็บหาผลผลิตได้อย่างเสรี โดยไม่มีกฎระเบียบหรือการควบคุมที่เหมาะสมตามหลักวิชาการ อีกทั้งแนวเขตที่ดินทำกินในพื้นที่ติดกับป่ายังไม่ชัดเจน อาจเป็นเหตุให้มีการขยายที่ทำกินเข้าไปในพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น บุคลากรในท้องถิ่นยังมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ค่อนข้างน้อย งบประมาณสนับสนุนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวยังมีจำกัด จึงเห็นควรให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กรมป่าไม้ กรมที่ดิน กรมส่งเสริมการเกษตรและสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม เป็นต้น ร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบลหนองไทร เพื่อดำเนินการพัฒนาท้องถิ่นในประเด็นเกี่ยวกับ การเกษตรที่เหมาะสม แนวเขตการใช้ที่ดินที่ชัดเจน และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามหลักวิชาการ โดยคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชน กำลังผลิตของป่า เพื่อสร้างกฎกติกาที่เหมาะสม ให้คน ชุมชน สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ดิน น้ำ และป่าไม้ได้อย่างเกื้อกูลตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

คำนิยาม

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และองค์การบริหารส่วนตำบลหนองไทร ภายใต้โครงการเชื่อมโยงภาคการผลิตกับงานวิจัยทุน สกว. - อุตสาหกรรม ประจำปี 2552 และความเห็นในรายงานผลการวิจัยเป็นของผู้รับทุน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และองค์การบริหารส่วนตำบลหนองไทร ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป คณะผู้วิจัยขอขอบคุณเป็นอย่างสูงต่อหน่วยงานที่สนับสนุนดังกล่าว และขอขอบคุณราษฎรในท้องที่ตำบลหนองไทรทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือในการวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดียิ่ง

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

- กรมวิชาการเกษตร. 2548. ผักพื้นบ้านเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี 50 พรรษา 2 เมษายน 2548. กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรุงเทพฯ.
- โครงการปลูกไม้ใช้สอย. มปป. การจัดการป่าชุมชน. ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชน. กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ. กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- จตุรงค์ พวงมณี. 2550. ผักพื้นบ้านอาหารพื้นเมือง. ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธีรวิทย์ เอกะกุล. 2543. ระเบียบวิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์. สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี. อุบลราชธานี.
- สถาบันวิจัยวลัยรุกเวช. 2544. พรรณไม้พื้นบ้านอีสาน เล่ม 1. สถาบันวิจัยวลัยรุกเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สถิตย์ วัชรกิตติ. 2525. การสำรวจทรัพยากรป่าไม้. ภาควิชาการจัดการป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ. 2547. ป่าชุมชนของคนรากหญ้า. แผนงานสนับสนุนโครงการขนาดเล็กของชุมชนในการจัดการป่า กรุงเทพฯ.
- อุทิศ ภูอินทร์. 2541. นิเวศวิทยา: พื้นฐานเพื่อการป่าไม้. เอกสารประกอบการเรียนการสอน ภาควิชาชีววิทยาป่าไม้ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.